

učenjaka, G. N. S. Deržavin, bivši petrogradski rektor, i gradački profesor G. Dr. Josef Matl. G. Deržavin referisao je o temi »Les Slaves et Byzance au VI-e siècle«. Naročito novih i originalnih misli i podataka referent nije izneo; njegova hipoteza o pojavi trgovačko-kapitalističkih elemenata u sredini slovenskih plemena za vreme njihove seobe na Balkan izazvala je opravdanu sumnju kod prisutnih; baš je na ovu misao stavio primedbu G. Dr. Lj. Hauptmann koji je na sednici i predsedavao. Pored njega je u diskusiji uzeo učešća G. Dr. J. Radonić. Referat G. Dr. Josefa Matla ticao se teme »Entwickelung und Charakter der nationalen Kulturideologie bei den Südslawen«. To je bio pokušaj opširne sinteze, u kojem su se čula jedno do drugog imena: Mažuranića, Njegoša, Cankara, Slavejkova, Meštovića, pa opet Svetozara Markovića, Karavelova, Kranjčevića... Trebalo još da predaje i moskovski naučenjak G. Jerusalimski o uticajima politike ruske carske vlade na Balkanu pred kraj XIX i na početku XX stoleća, ali referent nije došao, a poslato rezime i prekratko je da bi se moglo suditi o referatu.

Od naših naučenjaka predavali su G. Dr. Jovan Radonić i pisac ovih redaka; saopštenje G. Dr. Radonića bilo je posvećeno Dubrovačkom arhivu i radu Srpske kraljevske akademije nauka na objavljivanju njegove građe. Veoma pregledno i informativno predavanje G. Dr. Radonića privuklo je na se veću pažnju kongresista koji su bili prisutni u lepom broju naročito Talijani, od kojih ne-

ki su posle predavanja čestitali G. Dr. Radoniću. Dr. Jelačić referisao je na francuskom, a u okviru komisije za izučavanje prosvetaškog apsolutizma, o reformi agrarnih odnosa u Hrvatskoj-Slavoniji u terezijansko doba. Referent je iskoristio delomično neizdanu arhivalnu građu, prikupljenu u Kr. Zemaljskom arhivu u Zagrebu, obavestivši uz put prisutne naučnike o bogastvima tog arhiva.

Na kongresu moglo se zapaziti interesovanje za stručni rad, možda i veće, nego je to često uopće slučaj na kongresima, ali je opće raspoloženje bilo u znaku depresije, prouzrokovane svetskim ekonomskim i političkim prilikama odnosno neprilikama. Ovo se osetilo i u spoljašnjem okviru, u društvenim priredbama, vezanim za kongres, mada su se priređivači svojski potrudili da sve ispadne što lepše. U smislu tehničke organizacije sve je izvedeno bezprekorno, i zato treba odati hvalu vrednom sekretaru kongresa, G. Tadeuszu Manteuffelu.

Posle zaključenja kongresa u Varšavi kongresisti su otišli u Krakov, a odavde su se razišli na više strana u ekskurzije, ali naši naučenjaci nisu sudjelovali ni na sednici u Krakovu, ni u ekskurzijama.

Egipatska vlada i delegacija predložile su da se idući kongres održi u Kairu, ali taj se predlog nije mogao prihvatiti iz finansijskih i valutarnih obzira. Primljen je predlog Švajcaraca da VIII kongres bude u Zürichu, god. 1938. I za ovaj kongres slobodni smo ponoviti naša desiderata od pre pet godina...

Dr. Aleksije Jelačić.

NEKOLIKO PISAMA DRAGUTINA ILIJĆA CRNOGORSKOM KNJAZU NIKOLI*)

Priopćio Vido Latković.

Dragutin J. Ilić (1858.—1926.) je poznat srpski književnik i publicista. U književnosti, istina, nije postigao uspeh kao njegov otac Jovan Ilić, a još manje kao njegov mlađi brat Vojislav J. Ilić-Stariji, ali je ipak stekao lepu reputaciju. Njegov otac i brat bili su isključivo liričari, a Dragutin Ilić, izuzimajući mladićke pokušaje u stihu i dve-tri drame, pisao je pripovetke. Prozni način kazivanja prihvatio je besumnje pod uticajem realističke književne škole, koja je u njegovu zrelo doba, od osamdesetih godina prošlog stoleća ovamo, bila dominantna u srpskoj književnosti. Po shvatanju života, međutim, po izboru motiva a i po najznačajnijim osobinama stila, on je ostao romantičar. Od književnih dela najznačajnija su mu zbirka pripovedaka »Svetle slike«, drame »Za veru i slobodu« i »Pribisav i

Božana« te poduže pripovetke »Hadži-Diša« i »Hadži-Đera«.

Kao publicista Ilić je raspravljao o raznim društvenim pitanjima; njegove književne studije i prikazi u osnovi su publicistika. On je, zatim, kad je bivao u izgnanstvu, s vremena na vreme uređivao po neki politički list. Tako je 1888 bio u uredništvu zagrebačkog »Srbobrana«, 1898 uređivao je

*) Ova pisma ispisao sam iz Državnog arhiva na Cetinju, gde su zavedena u Registru pod br. 27, 31 do 35 iz 1899 i 16—21 iz 1900 god. — Podatke za izvesne ličnosti iz Ulcinja dao mi je g. Lj. Bulatović, učitelj, koji se zanima istorijom, a za neke iz Hercegovog g. P. Milić, direktor pošta u penziji, na čemu sam obojici veoma zahvalan. — V. L.

novosadsku »Zastavu«, a 1900 pokrenuo je u Bukureštu kratkotrajni politički list »Pravoslavni Vostok« (na ruskom i francuskom jeziku). U svom političkom radu on se pridržavao radikalne partije. No ni tu, kao ni u književnosti on nije bio dosledan pristaša jedne struje. Otac njegov, pomenuti pesnik Jovan Ilić, bavio se i politikom, bio je »obrenovićevac« i »slavenofil«, pa je i Dragutin Ilić već u roditeljskoj kući, koja je nekad bila stecište intelektualnih Beogradana, bio zadojen slavenofilskim idejama. U jednom od ovih pisama (pisanom u Ulcinju 20 X 1899) on, iako u šali, podvlači to svoje slavenofilstvo. Ove su ga ideje, pored ličnog prijateljstva, mogle učvršćivati u njegovoj privrženosti bivšoj srpskoj kraljici Nataliji. U svom prijateljstvu i privrženosti prema ovoj kraljici on je bio mnogo dosledniji nego u svom radikalizmu. Baš zbog ove privrženosti kraljici Nataliji Ilić je morao dva puta emigrirati iz Srbije.

Prvi put je Ilić emigrirao 1887 i zadržao se u Novom Sadu, Bugarskoj i Zagrebu do 1889, kada je pomilovan. 1887 izbio je otvoren sukob između kralja Milana Obrenovića i njegove supruge Natalije, koji se završio famoznim razvodom braka 1888 godine. Pored lične netrpeljivosti do razvoda je došlo i zbog razmimoilaženja u mišljenjima o pravcu državne politike. Ovaj razvod prouzrokovao je politička trvenja u Srbiji, pa je Ilić, očevidno kao pristaša kraljice, morao napustiti svoju otadžbinu. 7 maja 1891 kraljica Natalija je silom primorana da napusti Srbiju. Dan ranije policijske vlasti, po naredbi vlade, pokušale su da je odvedu do pristaništa na Savi, ali se građanstvo Beograda tome usprotivilo, te je morala biti odvedena natrag u svoj stan. Tek naredne noći odvedena je do pristaništa i otpraćena iz Srbije. Jedan od organizatora »građanskog otpora« bio je Dragutin Ilić. Početkom iduće, 1892 godine on organizuje ligu Velika Srbija, čiji su ciljevi bili suprotni osnovnim smernicama austrofilске politike kralja Milana. Zbog toga dvoga morao je po drugi puta emigrirati. Sada je u izgnanstvu ostao sve do kraja 1900 godine. Isprva se Ilić zadržao u Novom Sadu, gde je, kao što smo videli, neko vreme uređivao »Zastavu«. Kasnije je došao, kao gost knjaza Nikole, u Crnu Goru, živeći neko vreme u bokokotorskom mestu Hercegnovi, nedaleko od crnogorske granice, da se uskoro preseli u Ulcinj, crnogorsko primorsko mesto, i tu ostane skoro godinu dana. Prva dva od ovih pisama Ilić je pisao u Hercegnovom, treće na Cetinju, a sva ostala u Ulcinju. U Crnoj Gori je bio do leta 1900, kada odlazi u Rusiju i Rumuniju, da se, napokon, iste godine vrati u Beograd, gde je proveo ostatak života.

Izuzimajući poneku više uzgrednu napome-

nu ili aluziju, većina od ovih pisama ne sadrži ništa o političkim prilikama u Srbiji. Samo dva pisma, pretposlednje i poslednje, govore i o tom. U pismu koje se ovde štampa pod br. 13, pisanom u Ulcinju 24 maja 1900 g., Ilić navodi kako je jednom emigrantu iz Srbije crnogorski knjaz Nikola rekao: »Neću da znam za vaše partije, ja znam samo za Srbiju«. Zbog takvog stava knjaževog prema unutrašnjim razmiricama u Srbiji Ilić je morao izbegavati da govori o prilikama u svojoj užoj otadžbini. Zato je u pismima pribegavao književno pisanim i živopisnim opisima crnogorskog primorja i humoru. No ipak u svakom od ovih pisama ima dosta pojedinosti koje govore o prilikama u Crnoj Gori, a koje, naročito, karakterišu ličnost crnogorskog knjaza.

»Ja znam, Gospodaru, — kaže Ilić u svom pismu od 24 V 1900 — koliko imam da zahvalim Vašem pozivu, da se privremeno nastanim ovde (u Ulcinju); ali pored svega toga što je moja lična sigurnost bila u pitanju van Crne Gore, ipak bih se od svega srca zahvalio, niti bih zloupotrebjavao Vašu dobrotu, da nisam verovao, e me Vi pozivate na ma koji posao, kojim bih se, koliko toliko, mogao odužiti Vašoj visokoj pažnji i potpori, koju ovde uživam«. Sasvim prirodno Iliću nije bilo prijatno da od crnogorskog knjaza prima neku potporu a da se ničim ne oduži. Iz Srbije je on, kako u istom pismu kaže, izbegao ne kao književnik, nego kao političar, pa kad se ima na umu suparništvo između srpskih dinastija, zaista se Ilić s razlogom mogao plašiti prigovora. Da bi bar pred samim sobom našao neko opravdanje, kad već nije imao nikakvu određenu dužnost u Crnoj Gori, Ilić je nastojao da se svojim literarnim radom oduži Crnoj Gori i njenom vladaocu lično.

Poziv da se privremeno nastani u Crnoj Gori on je po svoj prilici dobio kada je u septembru 1899 boravio nekoliko dana na Cetinju prilikom venčanja knjaževog sina Minka, ma da je vrlo verovatno da je i koji mesec ranije, dok je još živio u Hercegnovom, primao neku potporu od knjaza. Već istih dana na Cetinju, dok je još verovatno razmišljao o ponudi da se u Ulcinju nastani, on je stvorio plan da o Crnoj Gori napiše jedno opsežno delo. Toj namisli posvetio je celo svoje pismo pisano na Cetinju 25 IX 1899, ovde štampano pod br. 3. Sudeći po tome pismu to je delo trebalo da bude svestran prikaz života u Crnoj Gori. No to delo nije ugledalo sveta; Ilić nije dospelo da ga završi za vreme svog boravka u Crnoj Gori, a kasnije, izvan Crne Gore, nije mogao doći do potrebne građe.

Crnogorski knjaz Nikola bio je i pesnik, i mnogo je polagao do svojih pesničkih

dela. Simo Matavulj u svojim Bilješkama jednoga pisca, u kojima je, uzgred budi rečeno, tako zanimljivo i živo naslikao cetinjsko društvo osamdesetih godina prošlog stoleća, podvlači ovu slabost knjaza-pesnika. Knjaz je voleo da drugima čita svoje pesničke tvorevine, da o njima razgovara, a svaka pohvala bila mu je prijatna. U ovim pismima Ilijć često pomimje svoju studiju o pesničkim delima knjaževim, u pismu od 19 I 1900 govori o komentarisanju i novom izdanju tih dela. Ilijć, istina, po svojim književnim nastrojenjima nije bio daleko od u književnosti romantičnog knjaza, ali je svakako pre iz osećanja blagodarnosti prema knjazu odlučio da piše studiju o njegovom pesništvu, nego što ga je na to navela sličnost u shvatanju književnosti.

Druga, da tako rečem, slabost knjaza Nikole, ova već kao vladaoća, bilo je oslobođeno crnogorsko primorje, Bar kao trgovačka luka a Ulcinj kao kupalište. Kada je po odredbama berlinskog kongresa 1878 Bar pripojen Crnoj Gori, knjaz Nikola se u barskom zalivu »venčao s morem« i tom prilikom ispevao jednu iskreno nadahnutu pesmu srpskom moru: »Pozdravljam te, sinje more... željo moja preodavna!« On je, kao i najveći deo ondašnjih vodećih ljudi u Crnoj Gori, očekivao od izlaska na more brzi procvat Bara kao luke i ekonomsko oživljavanje zaleđa. Javili su se mnogi lepi planovi. Vojvoda Gavro Vuković, bivši crnogorski ministar vanjskih poslova izlaže u svojim uspomnama »Četrdesetgodišnjica vladavine knjaza Nikole« (»Zapisi«, knjiga II, Cetinje, 1928, str. 164 i dalje) napore koje je uložio da bi došlo do gradnje t. zv. transbalkanske željezničke pruge sa izlaskom u barsku luku. Naskoro po oslobođenju Bara došlo je do obnove stare barske arcibiskupije. Knjaz je nameravao da u Baru osnuje i jednu štampariju, gde bi se štampale ritualne knjige za crnogorske katolike i jedan list »Jugoslavija«, sa jugoslovenskom ideologijom, čiji je urednik trebao da bude Kornelije Jovanović, brat poznatog pesnika Jovana Jovanovića-Zmaj. O svemu ovome knjaz je redovno obavestavao Strossmayera i od njega dobio uputstva i savete (o čemu ima dosta tragova u do sada objavljenoj i još neobjavljenoj Strossmayerovoj prepisci). Od Ulcinja knjaz je nameravao da stvori čuveno kupalište. Napuštene stare kuće odbeglih muslimana, Turaka i Arnauta, kojih je bilo dosta u Ulcinju, knjaz je darivao raznim licima, da bi podigli nove kuće i tako doprineli oživljavanju ovog zaista lepog kutka našeg primorja. Ilijć je morao znati za sva ova izželjkivanja i lepe nade zvanične Crne Gore, pa je dobar deo svojih pisama posvetio crnogorskom primorju, uznoseći nje-

gove lepote, Sasvim u skladu sa opštim raspoloženjem na Cetinju Ilijć u pismu od 19 X 1899 uzvikuje: »Zaista ja nisam u stanju da Vam iskažem svoje osećanje, koje me zahvati, kad ugledah srpsko primorje, sa Barom i Ulcinjom, kojima u istini predstoji velika budućnost, ako im se u ekonomskoj politici ukaže onoliko pažnje koliko po svome značaju zaslužuju«. Kasnije, skoro u svakom pismu, on veliča prirodne lepote Ulcinja, ali uvek dodaje da ljudska ruka nije ništa učinila da ove lepote budu pristupačne i iskorišćene. On se tužaka na apatičnost domorodaca i, u pismu od 25 X 1899, govori kako će pokušati da u Ulcinju osnuje akcionersko društvo za podizanje modernog hotela. Hteo je, dakle, i rečima i delom da se pridruži nadama i nastojanjima zvanične Crne Gore.

Crna Gora je već u prvim danima njenog života kao posebne državne celine u Srpstvu pokazivala jednu političku tendenciju, nasleđenu od nemanjičke države. Tu se oduvek žudelo za prisajedinjenjem Boke Kotorske Crnoj Gori. Već Balšići u XIV stoleću polažu pravo na Kotor i Boku. Vladika i gospodar Crne Gore Petar I Petrović-Njegoš (1747—1830) ratovao je s Francuzima oko Boke, on je uspeo i da pripoji ovaj deo primorja Crnoj Gori, ali tek za kratko vreme. Na skupu crnogorskih i bokeljskih prvaka u Dobroti 29 oktobra 1813 proglašeno je »vječito ujedinjenje« Boke i Crne Gore, ali već u maju 1814 Petar I je morao predati Boku Austrijancima. Vladan Gjorgjević u svom delu »Crna Gora i Austrija u XIX veku« ovo oduzimanje Boke Crnoj Gori naziva »velikom nesrećom«. Ali i pored toga što je Boka pripala Austriji zvanično Cetinje je sve do prošlog svetskog rata jako uticalo na duhove u Boki. Sve do pred sam kraj XIX stoleća dolazili su pojedini parničari iz pograničnih bokeljskih plemena k crnogorskom knjazu da im on sudi u međusobnim sporovima i pored presuda redovnih sudova u Budvi i Kotoru. Poznato je da je knjaz Nikola znatno doprineo okončanju krivošijske bune u Boki (1881) svojim ličnim uticajem na ustanike. Taj uticaj vidimo i iz ovih Ilijćevih pisama, naročito iz prva dva, pisana iz Hercegovog. Prilikom izbora predsednika opštine u toj varoši jasno se razlikuju dve struje, jedna »crnogorska« i druga »austrijska«: Ilijć, po poruci s Cetinja, radi da predsedničko mesto zauzme Jefko Gojković, poznat kao »Crnogorac«, on čak donosi s Cetinja i neka usmena uputstva i savete.

Po tonu ovih pisama sudeći, koji je prijateljski i intiman, Ilijć je morao biti i prislan lični prijatelj sa crnogorskim knjazom. No zbog stava knjaževog prema emigrantima, koje je rado primao i pomagao, ali

kojima je zabranjivao svaku političku delatnost protiv vladajućih činilaca u Srbiji, Ilijć je došao u sukob s knjazom. U svom pretposljednem pismu opširno razlaže kako bi bilo potrebno da emigrantima knjaz ostavi određene ruke u političkoj borbi. Knjaz je, besumnje, ostao dosledan na svom stanovištu, te je Ilijć maskoro napustio Crnu Goru.

Pisma njegova, 14 na broju, donosimo doslovno.

1.

Herceg Novi 10 junija 1899

Vaše Veličanstvo, Gospodaru,

Uroš Predić mi je odgovorio na poziv,¹⁾ te vam isti šaljem, jer držim, da nije bez nekoga interesa u poznavanju duše ovog našeg najboljeg ikonopisca i portretiste.

Dramu »Pribislav i Božana«²⁾ poslaću čim stigne iz Beograda jer je ovde nemam.

Dopustite mi da ovom prilikom napomenem o onoj poruci, koju ste izvoleli narediti da je kažem Špiri.³⁾

Ukoliko sam je proučio i jednu i drugu stranu uverio sam se da između Jefte i Špire³⁾ nije više porodična raspra. Ovde se u samoj stvari zametnula dva politička načela; jedno srpsko (u užem smislu: crnogorsko) i drugo austrisko. Špiro je danas pretstavnik ovog drugog načela, pa baš kada bi i nastalo izmirenje između njega i Jefte, stvari bi se i dalje razvijale ovako kao dosada. Jer on nije više u stanju da se otrese »Austrijanaca« koji su oko njega, koji ga potstiču i sa kojima je došao u najintimnije veze, koje se šale ne kidaju.

Posle primljene poruke Špira mi je kazao: da je razumeo one dve reči, da će se po njima upravljati i vrh toga, da je već pisao Tomanoviću⁴⁾ u tom smislu. Ali što me je

docnije iznenadilo, posle ovakove izjave, bilo je to što sam od dva lica saznao, da i oni znaju za poruku, koju sam mu doneo. Ko je mogao to ovima odati, kad, osim njemu nikom o toj poruci čak ni Jefti ništa nisam poverio. Niko drugi nego on sam.

Docnije sam saznao kako su se nekolicina njih izjasnili kod Špire, kako sam ja s Jeftom udesio tu poruku, a da ona u stvari i ne postoji. A već juče Komnenović⁵⁾ (ja ga mnogo ne poznajem) sa popom Lesom⁶⁾ (onaj što je obeležen austriskim ordenom) i drugima, među kojima je i Špira, javno govorio kako neće da trpe na čelu opštine »Crnogorce«.

Držim iz svega ovoга, da su ovde stvari mnogo zaoštrenije i razlaz mnogo veći nego li što bi ga mogla izazvati porodična nesuglasica između J. i Š.

Jefta je tek pre tri četiri dana od drugih saznao da sam ja doneo neku poruku sa Cetinja, pa me je pitao, je li to istina.

Ja nisam imao više potrebe od njega kriti, pa kad sam mu kazao, on je onda rekao, kako je to za njega dovoljno satisfakcije.

Njemu nije do uprave, jer mu ona služi samo na materijalnu štetu, nego se boje da opština ne padne u ruke »Austrijanaca«.

Špira je ne samo pod uticajem onih ljudi. Njim danas upravlja i njegov zet žandarski oficir, koji je amo poslat naročito u toj misli, da sa svojim tastom radi što je moguće snažnije na osvajanju ove opštine.

Tako, dakle, stoje stvari, kako sam ih ja sam proučio. A po ovim podacima, koje imam držim da se ne varam.

Molim V. Veličanstvo da i ovom prilikom primi uverenje moга odanog poštovanja.

Dragutin Ilijć

2.

Herceg Novi 6 VII 1899

V. V. Gospodaru,

Mislim da je potrebno da Vam dostavim ovo pismo Predićevo, te da se i iz njega uverite, kako je on ponešto razumeo Vas o pitanju vremena. I inače nije zorega da pročitate ove redove, jer znam da će Vas prijatno dirnuti, kao što su i mene. Ako ništa više, u njemu ćete umotriti jednu istinski

najviših položaja; bio je član Velikog suda, virilni poslanik, a od 1907 do 1912 predsednik ministarskog saveta.

³⁾ Mirko Komnenović, b. narodni poslanik, sada predsednik opštine u Hercegovom. Zaslužan nacionalni radnik; pored ostalog Komnenović je za vreme svetskog rata radio na organizovanju južoslovenskih dobrovoljaca u Rusiji.

⁶⁾ Leso (Aleksandar) Mikulić, pravoslavni sveštenik i katiheta u Hercegovom.

¹⁾ Uroš Predić, slikar bio je 1899 pozvan u Crnu Goru da izradi ikonostas i freske u tada dovršenoj crkvi u Nikšiću.

²⁾ »Pribislav i Božana« je istoriska drama Dragutina Ilijća, objavljena 1897.

³⁾ Braća Jefto i Špiro Gojkovići, iz poznate hercegnovske porodice. Jefto je bio privrženik crnogorskog knjaza Nikole, pa ga je ovaj odlikovao najvećim crnogorskim odličjem Danilovim ordenom III stepena. Špiro je bio privrženik Beograda; kako je u ovo doba, za vreme poslednjih Obrenovića, u zvaničnoj Srbiji preovladala austrofilaska struja, to Drag. Ilijć, protivnik ondašnjeg političkog kursa u Srbiji, kaže da ne može »da se otrese Austrijanaca«. Kralj Petar Karađorđević odlikovao je Špira ordenom Sv. Save III stepena.

⁴⁾ Dr. Lazo Tomanović (1845—1934), Borkelj u crnogorskoj službi; političar, publicista i književnik. U Crnoj Gori je dospao do

umetničku dušu, pravu umetničku dušu, nežnu i skromnu i bez ikakvog lukavstva.

Ja mislim pored sviju onih njegovih razloga, koji potiču iz same skromnosti, da bi on bio jedan od sviju naših slikara sposoban za radove »alfresko«. To je on već radio u kapeli patrijarhovoju, a radio je to isto pre nekoliko godina na zidovima Bečkoga parlamenta. Ako, dakle, Vi niste odustali od namere, treba samo da mu zapovedite, a ja sam više nego uveren, da će mu Vaša zapovest doneti potrebne energije, te da se od preterane skromnosti otrese. Ja njegov duh poznajem vrlo dobro i ne varam se.

Ovih dana započeo sam sa čitanjem ukupnih Vaših dela. Čitam polako, sistematski, jer hoću da donesem o njima što je moguće objektivnije mišljenje. Nekako to je teško učiniti i na delima pesnika koža ne poznajemo i prema čijoj ličnosti ni simpatija ni antipatija nemamo, a tek kako je teško to učiniti prema pesniku koža već i lično poznajemo, pa osim toga možda i simpatišemo njegovim drugim radovima, drugog značaja.⁷⁾ No ja ću se svim silama potruditi, da se sačuvam svega onoga, što bi škodilo i študiji ubilo ugled objektivne kritike.

Gledaću svakako da dođem u svatove⁸⁾, ma da mi to u ovim očajnim prilikama vrlo teško pada. Moj brat pukovnik Vljako leži u teškim okovima (na nogama gvožđe od 50 kila), a Bog zna neće li ovih dana⁹⁾ i život izgubiti. Ovako Obrenović nagrađuje sinove onih ljudi koji su za nj metali glavu u torbu.¹⁰⁾

Još, Visočanstvo, možda će biti potrebno ako napomenem da ovde Jeftina stvar napreduje vrlo dobro. Špiro i dan dani radi protiv Jefte, Meni sasvim drugo govori, ali drukčije radi. To sam se lično uverio.

V. V. odani

Dragutin Ilijć.

⁷⁾ Drag. Ilijć ovde cilja na politiku crnogorskog knjaza.

⁸⁾ 1899 godine oženio se drugi sin knjaza Nikole, Mirko, sa Natalijom rođ. Konstantinović; D. Ilijć je svakako bio pozvan u te svatove.

⁹⁾ 26 juna 1899, po starom stilu, pokušao je neki Đuro Knežević da u Beogradu, blizu Kalemegdana, izvrši atentat na kralja Milana Obrenovića. Zbog toga je proglašeno vanredno stanje u ondašnjem Podunavskom okrugu i nastalo progonjenje radikala i ostalih protivnika kralja Milana i Obrenovića.

¹⁰⁾ Jovan Ilijć (1823—1901) poznati pesnik, otac Dragutina, Vojislava i Vljaka Ilijća, bio i istaknut političar. Kao pristalica dinastije Obrenovića radio je oko 1858 na restauraciji Obrenovića; bio je sekretar t. zv. Svetoandrejske skupštine 1858 g., koja je Miloša Obrenovića vratila na srbijanski presto.

Vaše Veličanstvo.

Namjeran sam obraditi jedno delo pod naslovom »Crna Gora« u kome će se iscrpno proučiti sve što se bude ticalo njezina geografskog, političkog, etnografskog, ekonomskog, kulturnog, istoriskog itd. značaja.

Do današnjeg dana C. G. još nema ni izdaleka delo u ovome smislu obradeno, ma da se o njojzi u srpskoj i stranoj literaturi pisalo i naučno i popularno. Ovakvo delo nema zato, što je osim potrebne sprema i ličnog proučavanja, samo posao oko središavanja i kritičkog prečišćavanja svega onoga što je na stranim književnostima o njoj pisato, tako veliki, da će se oko ovoga dela utrošiti prilično vremena.

Osim toga potrebno je uz saradnju spremnih ljudi i poznavaoca zemlje proučiti i ono što nije proučeno ili je tek laički proučeno.

Ovakvo jedno delo, utvrđivanje na naučnoj osnovi, sredeno kritički, obradeno popularno, da bi moglo biti korisno kako za stručnjake tako i za širu čitalačku publiku nemoćuje je izraditi bez stalne saradnje... nemoćuje ga je izraditi bar u ovako kratkom vremenu, kako bih ja želeo.

Toza radi molim V. V. da mi priteče u pomoć na ovaj način:

I. Da mi dozvoli priložena pitanja štampati u Drž. štampariji u 2000 primeraka.

II. Da se ova štampana pitanja preko Nj. Visokopreosveštanstva Mitropolita gg. Min. prosvete i unutrašnjih poslova pošalju podružnim organima, a uz to i naredbe dotične vlasti da se na sva ova pitanja pošalje odgovor u roku od tri meseca.

III. Da mi se stavi na raspoloženje a) Arhiva Min. prosvete, u koliko mi bude potrebno da saznam o razvitku nastavnog plana po školama, osim toga i o statistici učenička ondašnjih. b) Arhiv Min. unutrašnjih poslova, radi proučavanja izvesnih dela, koja se u narodu... statistike, vrste krivica i zločina. c) Arhiv konsistorije, da bih mogao pregledno videti statistiku brakorazvodnih parnica. Za sada je ovo dovoljno i glavno.

Delo će biti snabdeveno snimcima okolina, gradova, važnijih tvrđava, tipova i nošnji, tako da u pogledu ovome obuhvati sve što se tiče stvarnih poznavanja Crne Gore.

Ovako obradeno delo ja ću podneti bilo Akademiji nauka ili Min. prosvete vlade Vašega Visočanstva da ga uzme u svoju oceanu i štampa.

Iz zahvalnosti za gostoprimstvo što mi je V. V. pokazalo do sada, a u jedno što je shvatilo važnost ovoga posla, te je uzvišenom naredbom pripomoglo, da dođem do potrebnog materijala, biću slobodan da zamo-

lim V. V. da ove delo posvetim Vašem imenu.

Cetinje 25 sept. 1899

Dragutin Ilijć.

4.

Ulcinj, 19 okt. 1899

Vaše Visočanstvo,

Pre nego li pokušam, da Vam prikažem utisak duše, što ga u Ulcinju osetih, neka mi dopusti Visočanstvo, da se i ovom prilikom zahvalim na uzvišenoj pažnji, koju mi, do danas, iskazivaste.

Meni je vrlo prijatno bilo ovo putovanje morem, duž onih gorostasnih sumornih krševa, koji kao nepristupni bedemi sa svojim glavicama i liticama ogledaju u debele talase mora. Kod Bara, gde sam se uistini prijatno iznenadio, posmatrajući guste maslinove šume, imala je naša lađa posetu. Njezino Visočanstvo mlada knjeđinja i Prestolonaslednik nadali su se, da su s ovim brodom došle neke naručene stvari za Njih, pa su i sami došli na brod. Bili su tu više od pola sahata pa smo pili kafe i piva a zatim ih ispratismo Njihovoj barci. — Mladenci su i zdravi i vrlo raspoloženi. Vidj se da im godi ovo gnjezdance među pitomim maslinama.¹¹⁾

Zaista, ja nisam u stanju, da Vam iskažem svoje osećanje, koje me zahvati, kad ugledah Srpsko primorje, sa Barom i Ulcinjom, kojima u istini predstoji velika budućnost, ako im se u ekonomskoj politici ukaže onoliko pažnje koliko po svome značaju zaslužuju. Oh, kako mi slučajno, gledajući na ova dva »prozora« pade na um jedan momenat iz ekonomsko političke istorije negdašnje Praiske, kada se pripravljala za buduću veličinu svoju. Kad bi srpski Fridrih

¹¹⁾ U blizini crnogorske primorske varoši Bara (Antivari) podignut je posle oslobođenja (1878), uz samu obalu morskog dvorca »Topolica«. U tom dvorcu proveli su prve godine svog bračnog života crnogorski prestolonaslednik Danilo i prestolonaslednikova Milica (ranije Juta) rođ. Meklenburg-Strelitz.

imao uza se samo jednog Stajna, samo jednog, šta bi se moglo u roku od desetinu godina uraditi, i kakav bi ekonomski progres doživela Crna Gora u tome vremenu? Ovako je Ulcinj samo čarobni kutić zemlje, zapušteni raj, i to u potpunom smislu raj, u kome ja i moja supruga predstavljamo praoca Adama i pramajku Evu, t. j. ako imamo na umu, da su i oni bili prinuđeni kvartirati pod vedrim nebom ili pod krovom kakve granate masline.

Nema spora, Ulcinj je lep, Ulcinj može biti i čaroban, ali priroda ma kako bila lepa, brzo zasiti estetsko uživanje duha, ako se u njojzi ne nađe bar malo udobna kvartira a uz to i ponešto duhovne hrane, bez koje je sve tako pusto. A ovde baš toga dvođa nema! — U celom Ulcinju ja nisam mogao naći ni jedne jedine sobice, izuzimajući jednog malenog sobijutka, u kome nema ni najnužnijih stvari za stanovanje. Da li je ovaj svet uistini toliko sirotan, ili još ne opaža potrebu uljudnog stana, ja ne znam; tek ovo je ogroman nedostatak, koji preči strancima da se ovde duže zabave (izuzimajući, valjda, one iz Turske).

Iako mi je žao da se rastanem sa ovom lepom okolinom, za koju je bog učinio sve, a ljudi ništa, ja ipak moram da to učinim. Topla kupatila u morskoj vodi, koja moja supruga mora upotrebljavati, ovde joj nikaako ne smem dozvoliti, baš zbog nepodesnosti samođa stana.

Nadam se, da će mi V. Visočanstvo dozvoliti da potražim za zimom Novi, ako t. j. i tamo mogu naći stana, ako već nisu svi zauzeti.

Sutra ću pisati Nj. V. Kraljici Nataliji.¹²⁾ Kako ću u tome pismu izložiti i Vaš pozdrav, to ću Vam koncept dotičnog pisma poslati.

Molim V. Visočanstvo da i ovom prilikom primi uverenje mođa odanog poštovanja

Dragutin Ilijć.

(Svršiče se)

¹²⁾ Natalija, rođ. Keško, od 1875—1889 knjeđinja i kraljica srpska. Krajem 1888 razvela se od svog supruga kralja Milana Obrenovića. 1891 proterana je iz Srbije.

PUBLIKACIJE.

Vrhovnik Ivan, Trnovska župnija v Ljubljani (Ljubljana, 1933. »Učiteljska tiskarna« v Ljubljani. Str. 447).

Jedna od mlađih župa ljubljanskih, osnovana za cesara Josipa II, jeste župa trnovska, nazvana tako po današnjem predgrađu, nekadašnjem posebnom selu Trnovo. To je župa koja se prostire po prilici između že-

lezničke pruge Ljubljana—Trst i Ljublanice te zauzima zapadno-južni deo gradskog teritorija; gradska jezgra te župe su već spomenuto Trnovo i Krakovo, oboje neposredno nad Ljublanicom, na njezinoj levoj obali. U trnovskoj je župi vrlo dugo, od 1891 do 1918, bio župnik, a i sad tamo živi kao umirovljeni župnik g. Ivan Vrhovnik (r. 1854 u Ljubljani), vrlo zaslužan slovenački patrijot